

Ekonomi nazariyesinin Sosyalist ekonomiye tatbikine dair münakaşanın tetkiki

Yazan :

MAURICE DOBB.

Cambridge Üniversitesi Profesörlerinden

Nazarî iktisatçıların İngiltere ve Amerikada on seneden, Almanya'da ise yirmi senedenberi sosyalist ekonomi sistemi üzerindeki münakaşaları esas itibarile oldukça mahdut ve teknik bir meseleye taallûk ediyordu: sosyalist rejimde fiat ve kıymet meselesi. Bu münakaşa bilhassa Profesör *Mises*'in «*Die Gemeinwirtschaft*» kitabında, sosyalist ekonomi sisteminin fiat ve kıymet meselelerini halletmekten âciz olduğu hususundaki iddiasından doğmuştur.

Profesör *Mises*'e göre sosyalist sistemde bir piyasanın mevcut olmaması, piyasada fiat teşekkülünün objektif esasını ortadan kaldırarak bir iktisadî kıstasın elde edilmesini imkânsız kılar ve bu suretle bizatihi irrasyonel bir sistem vücade getirir; bu sistemde vasıtaların bir işe tahsisi ve bir istihsal usulünün, diğerinin yerine ikamesi hakkındaki kararlar indîdir. Piyasa meselesini ortaya atmakla bu münakaşa metod bakımından daha şümüllü bir meseleyi ortaya çıkarmış bulundu ve ekonomi nazariyesinin enstitüsyonel şerait cihetinden farklı olan sosyalist ekonomi sistemine tatbik edilip edilmeyeceği meselesini doğurdu. Maamafih esas itibarile fiat meselesinin dar çerçevesine sıkıştırılan bu münakaşa tarihî ve şe'nî âmil-leri nazarı dikkate almyarak surî bir münakaşadan ibaret kalmıştır. Bu ciheti ilerde tekrar tetkik edeceğiz. Şimdilik bu görüş tarzını temsil eden iki misali gözden geçirelim. Bu münakaşanın büyük bir kısmı, marjinal masraf ve faiz gibi mefhumların kapitalist sistemde olduğu gibi sosyalist sistemde dahi bir manâ ifade edip etmedikleri meselesine aittir. Fakat bu meseleler hakkındaki yazılarında bazı muharrirler bu mefhumlardan bahsettikleri zaman onları sırf *surî şekiller* (yani fikirleri ifade için kullanılabilen zihnî mefhumlar) mı telâkki ettikleri veya bilfiil kullanılmak imkânı olan *ekonomi mekanizmasının müşahhas parçaları* mı addettikleri vazih bir

narak (bugünkü şekliyle ekseriya para kazanarak) tedarik etmek zaruretindedirler. Şu halde statik ekonomi zihniyeti ile dinamik ekonomi zihniyetini, yahut kanaatkârlık ile doymamazlığı (bu da istihlâke, veya tasarruf ve sermaye teşkiline müteveccih bulunabilir) karşı karşıya koymak fikrimizce daha doğru olur.

*
**

Eucken'in eserinden mühim ve calibi dikkat bir çok fikirlerin daha tebarüz ettirilmesi ve gözden geçirilmesi icabederdi. Fakat bu kadarla da eserin muhtevası itibarile fevkalâde zengin ve ehemmiyetli olduğu kâfi derecede anlaşılmış olmaktadır. Bundan başka, *Eucken*'in ötedenberi bütün eser ve makalelerinde gözümüze çarpan basit ve vazih tasvir kudretini burada da şükranla kaydetmeyi unutmamalıyız; bilhassa güç ve karışık mevzuların kolaylıkla anlaşılmasına bu derecede açık ve basit bir ifade şeklinin ne kadar yardımcı dokunduğu aşikârdır; ifade tarzındaki bu vuzuh ise şüphesiz uzun bir mesai ile hazırlanmış ve ortaya konmuş olan mefhumların her hangi bir iltibasa mahal vermeyecek kadar açık ve vazih olmaları sayesinde kabil olmuştur. Hülâsa «iyi temyiz eden iyi öğretir» vecizesile tavsif edilmeğe lâyık bir eser aranacak olursa, ilk başta *Eucken*'in eseri zikredilmekle her halde hata edilmiş olmayacaktır.

surette anlaşılmamaktadır. Realist bir bakımdan bu iki görüş tarzının mühim farkları vardır. Bir noktai nazardan - ki nisbeten mühim sayılmaz - şimdi elde edilen bir gelir ile, istikbalde elde edilecek bir gelir arasında *herhangi* bir mukayese *faiz mefhumunu* tazammun eder. Fakat her hangi bir şahsın veya müessesenin faiz ödemesi ve faizin müşahhas bir fiat münasebeti şeklinde mevcudiyeti tamamen ayrı bir meseledir. Münakaşalarda sarahatsizliğin diğer bir misaline, talep şemaları münakaşalarında tesadüf ederiz. Bu şemalardan bahsedildiği zaman bazı mutaların sırf ifade şekline mi bahsedildiği veya hakikî bir pazarda şahısların veya teşkilâtların bilfiil vukubulan tekliflerinden mi bahsedildiği anlaşılmamaktadır. Bu münakaşaların müsbet neticelerinin bu kadar zayıf olmasına hayret edilmemelidir, ve bir sosyalist ekonominin esas meseleleri hakkile (1) takdir edilecekse, münakaşayı daha müşahhas bir şekle koymak icabeder.

Surî şekline rağmen bu münakaşa esaslı bir nokta tazammun eder. Bu nokta bilfiil plânlaşmanın *ne derece şümüllü* olması icap ettiği meselesine aittir. Yani ekonomik meselelere dair verilecek kararlarda bir *merkeziyet* usulü mü tatbik edilmeli, yahut büyük mikyasta *ademi merkeziyet* usulü mü cari olmalıdır? Her hangi bir ekonomi sisteminde verilecek olan başlıca kararlar üç kısma taksim edilebilir: Birinci karar her fabrikanın istihsal edeceği miktara aittir; ikinci karar, her sanayi şubesindeki fabrikaların adedi ve teknik mahiyetine aittir (yani daha genel bir ifade ile istihsal vasıtalarına yapılan investisyonlar hakkındadır); üçüncü karar, sosyal gelirin yüzde kaçının biriktirilmesi icabettiği ve yüzde kaçının ekonomi sisteminde investisyon şeklinde kullanılması icabet-

(1) Bu mesele hakkında başlıca yazılar şunlardır:

İngilizce: *H. Dickinson*, Price Formation in a Socialist Economy (Economic Journal, haziran 1933); *Dobb*, Economic Journal, birincikânun 1933; *Lerner ve Dobb*, Review of Economic Studies, birinciteşrin 1934 ve şubat 1935; *Lange ve Lerner*, Review of Economic Studies, birinciteşrin 1936 ve şubat 1937; *Durbin*, Economic Journal, birincikânun 1936; *Lerner*, Economic Journal, haziran 1937; *F. Hayek*, Collectivist Economic Planning, 1935; *R. L. Hall*, Economic System in a Socialist State, 1937; *A. C. Pigou*, Socialism and Capitalism, 1938; *D. Jay*, The socialist case, 1937; *M. H. Dobb*, Political Economy and Capitalism, 1939; *E. Heimann*, Social research (New York), birincikânun 1938: — Almanca: *von Mises*, Die Gemeinwirtschaft, 1922; *G. Halm*, Ist der Sozialismus wirtschaftlich möglich?, 1929; *C. Landaur*, Planwirtschaft, 1931; *E. Heimann*, Kapitalismus und Sozialismus, 1931; Sozialistische Wirtschaft und Arbeitsordnung, 1932; *E. Lederer*, Planwirtschaft, 1932.

tiğine dairdir. Üçüncü nevi kararlar (bir nisbet veya kıymet yekûnu tarzında ifade edilen) bir investisman *yekûnuna* taallûk eder, ve ikinci nevi kararlar bu yekûnun muhtelif istihsal şubelerine tak-simi meselesine mütealliktir. Ekseri muharrirler investismanların yekûnuna ait olan üçüncü nevi kararların temerküz ettirilmesi, yani devletin merkezî bir teşekkülü tarafından verilmesi icabettiğini kabul ederler. Münakaşa mevzuunu teşkil eden mesele, birinci ve ikinci nevi kararların merkezî bir teşekkül tarafından plânlaştırılması mı icabettiği ve yahut ademi merkezizyet prensibi tatbik edilerek yarı müstakil sanayi idareleri tarafından mı alınması icabettiği hususudur. Bu takdirde sanayi teşekküllerini idare edenler, müteşebbislerin kapitalist sistemde (veya daha doğrusu ekonomik nazariyenin ideal ve farazî rekabet sisteminde) bir fiat sistemine istinat ederek yaptıkları gibi hareket etmiş olacaklardır.

Plânlaşmanın şümülü meselesi diğer bir mesele ile alâkadardır: sosyalizasyon sahası; yani sanayi ve ticaretin, devletin doğrudan doğruya mülkiyeti veyahut kontrolü altında olmasının derecesi meselesi. Sosyalize edilmiş saha dar ise bittabi plânlaşma imkânları da mahduttur. (Meselâ 1920 de Rusyada mevcut olan N E P sisteminde ziraatte sosyalize edilmemiş bir sahanın mevcudiyeti plânlaşma imkânlarını sıkı bir surette tahdit ettiği halde 1930 senesinden sonra şeraitin değişmesiyle plânlaşma çok tekâmül etmiştir). Diğer taraftan plânlaşmanın imkânlarından hakkile istifade etmek arzu edildiği takdirde sosyalize edilmiş sahanın geniş olması icabeder. Bu hususta, aralarındaki fark her zaman vazih bir surette tasrih edilmekle beraber, iki noktaî nazar mevcuttur. Bir taraftan, gerek plânlaşma sahasının ve gerek sosyalizasyon sahasının nisbeten dar olması icabettiğini farzedenler mevcuttur. Bu müelliflere göre sosyalizmin kapitalizme üstünlüğü esas itibarile gelirlerin tesavisi ve hususî inhisarlar (ve dolayisile ekonomik tahdidat yolu ile inhisar kârları temini imkânlarının) ortadan kaldırılmasından ibarettir. Bu bakımdan sosyalize edilen sahanın bu iki gayenin elde edilmesi için lâzım olan sahadan daha geniş olması icabetmez: Gelirlerin takribî müsavattını elde etmek - ki bu gayeye gelir müsavatsızlığının başlıca menbaı olan kazancı ve irat gelirini ortadan kaldırarak varılır - ve ekonomi sisteminde inhisarları ihmalî kabil bir kemmiyet haline irca etmek.

Bu bakımdan merkezî plânlaşma talî derecede ehemmiyetlidir ve hattâ bazı mazarratları dahi mevcuttur. Bir istihsal ve mübadele sistemi olmak itibarile ekonomi sistemi kapitalizmden pek farklı

olmayacaktır. İstihlâk maddelerinin fiyatının tayininde bir esas teşkil eden perakende piyasalar mevcut olduğu gibi istihsal vasıtalarının dahi piyasaları baki kalacaktır. Endüstriyel vâhitler, devletin mülkü oldukları halde bile malî siyasetlerinde esas itibarile istiklâllerini muhafaza edecekler, ve gerek istihsal ettikleri malların satışında gerek istihsal âmillerinin icar veya mübayaasında yekdiğerile rekabet edeceklerdir. Herhangi bir sanayi şubesinin istihsal miktarına veya o şubedeki investismanlara ait kararlar, bu sanayi şubesini idare edenler tarafından verilecektir. Mezkûr idareciler bu husustaki kararlarını ittihaz ederken satış fiyatları ile masrafların münasebetlerine ait önceden tesbit edilen bazı kaidelere istinat edeceklerdir (2). Merkezî plânlaşma dairesinin kararları sırf investismanların mecmu miktarına (ve belki de bazı hususî hallerde vergiler ve primler yolu ile konulacak kontrollere) ait kararlar olacaktır; ve her san'at şubesinin investismanlarını mecmu investismanlar miktarına uydurmak için plânlaşma dairesinin kullanacağı mekanizma devlet bankasının muhtelif sanayi şubelerine olan istikrazlarının faiz haddinden (veya vadelerin uzunluğuna göre değişen bu seri faiz hadlerinden) ibarettir.

Bu görüş tarzı *John Stuart Mill*'in ileri sürdüğü (ve *Marx*'m tenkit eylediği) bir fikrin devamı addedilebilir. *J. S. Mill*'e göre istihsal kanunları (universel) bir mahiyet arzettiği halde servetin bölümü kanunları (institutionel) bir mahiyettedir, yani sosyal müesseselere ve mülkiyet münasebetlerine göre değişir. Bu görüş tarzına nazaran sosyalist bir sistemde istihsal ve mübadele şekillerinin kapitalist bir sistemin şekillerinden farklı olması beklenemez.

Douglas Jay'm (the Socialist Case) ismindeki kitabı bu görüş tarzının en sarîh bir misalini teşkil eder. Bu müellif plânlaşmadan bahsettiği zaman, bunun sosyalist sisteme *elzem* bir eleman olmanın ziyade mezkûr sistemde yer alması mümkün olan bir unsur teşkil ettiğini tasrih etmektedir. Aynı fikir esas itibarile *H. D. Dickinson*

(2) Münakaşaların büyük bir kısmı bu kaidenin tesbiti etrafında cereyan etmiştir. Bir hususta noktai nazarlar birleşmiştir: Biri diğeri-nin yerine kaim olabilecek olan muhtelif istihsal usulleri mevcut olduğu takdirde vasatî masrafı asgarî olan istihsal usulü tercih edilmelidir. Fakat istihsal veya investisman miktarının tayininde istihsalin veya investismanın fiyatın vasatî masrafı mı yoksa marjinal masrafı müsavî olduğu noktaya kadar mı temdit edilmesi icap ettiği hususunda fikir tehalüfü mevcuttur. Birinci görüş tarzı her sanayi şubesini mecmu geliri-nin mecmu masraflarına müsavî olması fikri ile tatbik ettiği halde ikinci görüş tarzı bu fikre uygun değildir.

son tarafından kabul edilmekle beraber, bu müellif son neşredilen, (The Economics of Socialism) kitabında (Komünal istihlâk sektörü) ismini verdiği bir saha tasavvur ediyor ki, bu kısma dahil eşyanın tevzii ve hizmetlerin ifası ya parasız olacak veya tenzilâtli bir fiata satılacaktır; ve bunların istihsal edilen miktarı bir merkezî idare tarafından tayin ve kontrol edilecektir. Profesör *Oskar Lange*, (Economic theory of Socialism) kitabında iki zıd görüş tarzını telif eden bir noktai nazar ileri sürmüştür. Sosyalizasyon sahasının genişliği hususunda *Jay*'ın fikirlerinden çok ileri gitmektedir; diğer taraftan investismanlara ve istihsal edilecek miktarlara ait kararlar hususunda geniş bir mikyasta ademi merkezizeti derpiş etmekle beraber, istihsal âmillerinin fiatlandırılması için hakikî piyasaların mevcut olması icap ettiğini kabul etmemektedir. Bu fiatlar sırf (müteakıp denemeler yolu ile tesbit edilen) *muhasebe* fiatlarından ibaret olabilir; sanayi idarecileri bu fiatları sermaye hesaplarında nazarı dikkate almak mecburiyetindedirler; fakat bu fiatların bir müessesenin diğer bir müesseseye bilfiil yaptığı tediyeleri temsil etmeleri icap etmediği gibi, rekabetin cari olduğu bir piyasada bilfiil cereyan eden muamelelerin bir neticesi olmaları dahi icap etmez.

Diğer noktai nazar ise sosyalizmin esas itibarile kapitalizmde mevcut usullerden farklı bir istihsal usulü ve farklı bir servet bölümü tazammum ettiği faraziyesine dayanır; yani *Marx*'ın dediği gibi, sosyalizm istihsal münasebetlerinde bir inkilâp demektir ki, istihsal usullerini tamamen değiştirdiği gibi cemiyetin sınıf ve gelir bünyesini dahi tamamen tadil etmektedir. İki sistemin esas farkı (ferdî istihsal) ile (sosyal istihsal) arasındaki farktır, ve bu suretle plânlaşmanın imkânları istihsal bakımından sosyalizmin esas üstünlüğü olarak ileri sürülmüş olur. Bu bakımdan umumî prensiplerin hususî vaziyetlere tatbikine taallûku olan kararlar hususunda ademi merkezizet cari olmakla beraber, yukarıda ayırd edilen üç nevi karar ittihazı bir plânlaşma dairesinde temerküz ettirilecektir. Bu daire yeknasak bir kararla, muayyen bir zamandaki investismanların mecmu miktarını tayin ettiği gibi, bu mecmu miktarın muhtelif sanayi şubeleri arasında taksimini dahi tayin eder.

Bundan başka merkezî plânlaşma dairesi mütecanis bir plân tertip ederek muhtelif sanayi şubelerinin istihsal edecekleri miktarları, - bu hususta tam teferrüata girişmese bile esas hatları tayin et-

mek suretile - ve iş kuvvetleri ile iptidâî maddelerin muhtelif istih-sal şubeleri arasında taksim şeklini tayin eder.

İktisadî bakımdan bu münakaşanın iki esas veçhesi göze çar-par. Merkezî plânlaşma usulünün üstünlüğü kat'î olarak neden ibarettir? ve iktisadî bir bakımdan envestismanların ve istih-sal mik-tarlarının bir merkezî plânlaşma dairesi tarafından tayini doğru mudur, yoksa (ekseri iktisatçıların farzettikleri gibi) ekonomi me-selelerinin mahiyetinde bu gibi teşkilâtın zararlı olmasını icap et-tiren sebepler mi mevcuttur?

Dickinson ve Profesör *Lange*, Profesör *Mises*'in fikirlerini cer-hederek, piyasaların mevcudiyetini idame şekli ile veya müteakip denemelere dayanan bir muhasebe fiatları sistemi ile, sosyalist re-jimde fiatların teşekkülü ve hesaplanması sisteminin kurulmasının hiç olmazsa nazari olarak imkân dahilinde olduğunu göstermişler-dir. Fakat mezkûr müellifler bu neticeye, ancak izah ve tefsir et-tikleri sistemden merkezî plânlaşma usulünü hariç bırakarak (veya bu gibi plânlaşmayı pek çok tahdit ederek), ve aynı zamanda, bil-hassa kapitalist sistemin açık pazarlarını sosyalizmde idame etti-rerek ve bu pazarların, envestismanların ve istih-sal edilen miktar-ların otomatik bir surette kontrol edilmesine ait karakterlerini mu-hafaza ederek varmışlardır. Bu müelliflerin önemini kâfi derecede takdir edemedikleri bir nokta, kapitalizmin bu karakterlerini hıf-zettikleri zaman kapitalizmanın başlıca kusurlarını dahi muhafaza ettikleridir. Zira bu kusurlar bilhassa piyasa vasıtasile tanzim edi-len istih-salin bir plân dahilinde kurulmuş olmamasından neş'et eden ve işsizliğin daimî bir şekilde mevcudiyetini ve ekonomik sistemin gayri müstakir bir hale gelmesi neticesini doğurur. Gerçi envestis-man yekûnunu kontrol ederek işsiz kalan işçileri istih-sal maddele-ri imal eden sanayi şubelerinde çalıştırmak suretile işsizlik tehlike-sini önlemek imkânı mevcuttur (3). Bununla beraber mezkûr mü-

(3) İşsizliği önleyen tam çalışma seviyesi şu suretle tarif edilebilir: İstihlâk maddeleri istih-sal eden sanayi şubeleri ile mevcut makine, alât ve edevatın normal tamir ve yenilenmesi ile iş-tigal eden sanayi şube-lerinin talep eyledikleri işçi miktarı mevcut istih-sal vasıtalarının kabiliyeti tarafından tayin edilir. Yeni makine, alât ve edevat istih-salile iş-tigal eden sanayi şubelerindeki envestismanlar, işçi miktarının yekûnun-dan istihlâk maddeleri istih-sal eden ve tamirat ve yenilenme ile iş-tigal eden sanayinin (fiatın marjinal masrafa müsavi olduğu bir istih-sal seviyesi muhafaza etmek şartile) çalıştırdıkları işçi miktarını tenzil ettikten sonra, kalan bütün işçilere iş vermek imkânını yaratan bir seviyede ol-malıdır. Bu hususta muharririn *The Economic Journal*, birincikânun 1939 makalesine müracaat.

elliflerin investismanların kontrolü hususunda ileri sürdükleri usuller tatbik edildiği takdirde (yani bu kararların verilmesinde ademi merkezîyet usulü tatbik edilerek merkezî bir idarenin hazırladığı bir plâna tâbi olmadan, sırf bir faiz haddi yolu ile kontrol edildikleri takdirde) mecmu investismanların tam çalışma seviyesini temin edebilecek bir seviyede olacağı temin edilemez. Bundan maa-da bu seviyede vuku bulacak tahavvüllerin yine aynı seviyeye yaklaşmak hususunda bir temayül arzedecekleri farzedilemez. Bilâkis bu tahavvüllerin tam çalışma seviyesinden uzaklaşmak temayülü göstermeleri muhtemeldir. Başka bir makalede (4), müellifin tefer-rüat ile tetkik ettiği sebeplerden dolayı bu şerait mevcut olduğu zaman investismanların büyük mikyasta istikrarsızlığı ve bu hususta temevvücuta tâbi olmaları beklenebilir ve bu temevvücutun bir müvazene seviyesi etrafında temerküz etmesi dahi beklenemez. Bu hususta esas nokta - ki ekseri muharrirler tarafından nazarı dikkate alınmamıştır - investisman kararlarının vesaitin bir vade ile muayyen hususata tahsis edilmesini tazammun ettiği ve bu kararların istinat ettikleri mutaların *istikbale* ait fiatlar ve *istikbale* ait masraflar olduğudur. Bu mutalar malûm olmadığı takdirde, herhangi bir faiz haddinin - veya muhasebe fiatının - müvazene haddi olup olmadığını tayin etmek mümkün değildir. Bu suretle investismanların beklenen geliri ile istikrazların faizini denkleştirerek muhtelif sanayi şubelerinin kendiliklerinden karar verdikleri investismanların yekûnunun plânlaşma idaresinin kararlaştırdığı investismanlar yekûnuna müsavi olmasını temin edebilecek olan bir faiz haddini tayin etmek imkânı yoktur. İstikbalde cari olacak olan fiatlar ve masraflar hakkındaki bu mutalar tamamen bilinemez. Değişmeyen müstaktil bir dünyanın mevcudiyetini farzetmediğimiz takdirde, bu mutaları ancak takribî olarak bilebiliriz. Fakat investisman kararları, atomik, dağınık ve yekdiğeri ile gayri mütecanis bir şekilde verildiği zaman bu mutaların herhangi bir şekilde bilinebileceğini farzetmek bir mantıkî tezat teşkil eder; zira istikbalde cari olacak olan fiatlar ile masraflar esas itibarile şimdi verilen investisman kararlarına tâbidir. Bunun iki sebebi vardır. Evvelâ, şimdi yuku bulan investismanlar, istikbalde mevcut istihsal vasıtalarının miktarına tesiri olacağından, istihsal seviyesine ve masraflar seviyesine dahi müessir olur. Yalnız bu sebep mevcut olsa idi, ikinci de-

(4) Economic Journal, birincikânun 1939: (A Note on saving and Investment in a Socialist Economy).

recede ehemmiyeti haiz olduğu farzedilebilirdi. Zira herhangi bir sene zarfında vuku bulan investismanların yekûnu mevcut istihsal vasıtalarının kıymetine göre az bir miktarda olmak tabiidir ve bu sebepten dolayı herhangi bir sene zarfındaki investismanların mevcut istihsal vasıtalarına fazla tesiri olmaması beklenebilir. Fakat ikinci sebep kemmiyet bakımından daha mühimdir: satış fiatlarının seviyesi ile masrafların seviyesi arasındaki münasebet ve dolayısıyla yakın istikbalde cari olacak olan kazanç seviyesi, bugünkü investismanların haddine tâbidir. Kapitalist sistemde investisman kararları istikbalde cari olacak olan fiatlara ve masraflara ait tahminlere ve dolayısıyla gelir tahminlerine istinat edilerek yapılır; bu kararlar ise kendi dayandıkları mutaları değiştirdiklerinden gayet kararsız bir vaziyet doğururlar ve bu veya diğer istikamette devamlı hareketlere veya hiç olmazsa vâsi mikyasta temevvücata sebep olurlar. *Dickinson*'un ve Profesör *Lange*'nin tasvir ettikleri sistemde sanayi idarecileri investisman hakkındaki kararlarını aynı nevi tahminlere dayanarak ittihaz etmek mecburiyetinde olduklarından, bu kararlardan aynı neticeler beklenebilir. Diğer taraftan investismanlar merkezî bir idare tarafından plânlaştırıldığı ve investisman kararları bu merkezî idare tarafından verildiği takdirde, yeknasak bir kararın faydalarından istifade edilmiş olacak, ve her bir karara varıldığı zaman diğer bütün kararların mahiyetini bilerek varılmış olacaktır. Meselâ A sanayiine yapılacak investisman hakkındaki kararlar, B, C, D ilâh... sanayilerine yapılacak investisman miktarı bilinerek yapılacaktır, ve bu suretle bütün investismanların miktarı ve mahiyeti hakkında tam bir bilgiye sahip olmak imkânı mevcut olduğundan girişilen investismanın istikbaldeki tesirlerini hesap etmek imkânı bir dereceye kadar elde edilmiş olacaktır. Bu usulün faydası, investismanların bir plân dairesinde yapılarak sıralanması ve bu suretle mevcut vesaitten azamî fayda elde etmek imkânıdır. Aynı zamanda investismanların temevvücünden dolayı ekonomi sisteminin bir kül olarak temevvücata tâbi olması önlenmiş olacaktır.

Halledilmesi icap eden diğer bir mesele de sermayenin (fiatı) ile beklenen (gelir) ini denkleştiren bir faiz haddinin ademi mevcudiyeti takdirinde plânlaşma idaresinin investisman siyasetini ve bilhassa vesaitin muhtelif sanayi şubelerine taksimi meselesini halledebilmek için ne gibi iktisadî kıstasa malik olabileceğidir. İktisatçılar bu meselede bir çok güçlükler mündemiç olduğunu farzetmiş iseler de, hakikatte hiç bir güçlük yoktur. Fılvaki azamî randman prensipi

(yani iktisadî vasıtaların kıymet randmanını azamî noktaya vardır-
mak prensipi) evvelâ sermayeye bir (fiat) biçmek ve bunu muhtel-
lif randmanlarla mukayese etmek yolu ile olduğu kadar, muhtelif
envestismanların randmanını doğrudan doğruya yekdiğerile muka-
yese etmek suretile dahi tatbik edilebilir. Hattâ bu takdirde mez-
kûr prensip doğrudan doğruya tatbik edildiğinden, tatbikatı basit-
leşmiş olur. İstihlâk maddeleri için (istihsal edilen maddelerin fiat-
lanmasma bir esas teşkil edebilen) bir perakende piyasasının mev-
cudiyetini ve gerek âdi işletme gerek tesisat masraflarının ifade
edilmesini mümkün kılan bir iş ücreti seviyesinin mevcudiyetini
farzettiğimiz takdirde ve herhangi bir investismandan beklenen
randmana ait teknik mutalar elimizde ise (ki bunun böyle olması
icap eder) her bir investismanın safî randmanını hesap ederek,
muhtelif investismanların safî randmanlarına göre rüçhaniyetini
gösteren bir listenin hazırlanması kabildir. Yekdiğerine mütenavip
olan usuller ve yekdiğerile rekabet eden kıt vasıtalar mevzuubahs
olduğu takdirde (meselâ inşaatta tuğla veya çimento kullanılabil-
mesi gibi meseleler) ikame prensipini tazammun eden muğlak me-
selelerle karşılaşılır. Fakat bu meselede dahi plânlaşma dairesi
muhtelif maddelerin muhtelif işlerdeki safî randmanının nisbetini
mukayese ederek kolaylıkla bir karara varabilir. Bunun için pek
muğlak hesaplara ihtiyaç yoktur ve her halde bazı iktisatçıların
bahsettikleri (binlerce hemzaman muadelelere) ihtiyaç yoktur.
Plânlaşma dairesinin vasıtaların hangi hususa tahsis edilmesi icap
ettiğini bilmesi ve değişiklik noktasında daha yüksek marjinal
randman ile daha az marjinal randmanı mukayese edebilmesini
mümkün kılan mutalara malik olması kifayet eder. Profesör *Mi-
ses*'in ileri sürdüğü meseleye teknik bakımından bir hal çaresi bu-
lunması bir çok sebeplerden dolayı, ekseri iktisatçıların farzettikle-
ri kadar ehemmiyetli değildir. Bu sebepten dolayı plânlaşma mese-
lesini tarihî ve müşahhas bir çerçeve dahilinde daha geniş bir ba-
kımından tetkik etmek icap eder. Bu sebeplerin birincisi muayyen
bir gayeye varabilmek için bir plânlaşma dairesinin (bu cihet plân
usulünün mevcut olmadığı ekonomi sistemlerinde dahi caridir) kul-
lanılabileceği mütenavip vasıtaların ekseri nazari iktisatçıların farzet-
tiklerinden daha mahdut olmasıdır. Pratik bakımdan kullanılabi-
len mütenavip vasıtalar bizzat bu vasıtaların müşahhas karakterleri
tarafından tahdit edilmiştir. Vasıtalar mevzuubahs olabilecek olan
gayeleri tayin eder ve aynı zamanda gayeler mahdut vasıtaları el-

de edebilmek için yekdiğerile rekabet eder. Bu hususta nazarı dikkate alınması icap eden cihet, sırf istihsal âmillerinin herhangi bir sanayi şubesinde yekdiğerine ikame imkânlarını tahdit eden teknik evsaf değildir. Bundan maada, meselâ yakın mazideki investismanların miktar ve evsafını tahdit ettiği nazarı dikkate alınmalıdır (meselâ yeni investismanlar makine ve inşaat malzemesi gibi istihsal vasıtaları imal eden sanayiın imal kudretinin derecesine tâbidir, ve bu imal kudreti bu sanayide evvelce yapılan investismanların miktarına tâbidir). İktisatçılar ekseriya bir «harp ekonomisi» ile «normal sulh ekonomisi» nin başlıca farkını harp ekonomisinde gayelerin mahdut oluşunda ve normal sulh ekonomisinde ise gayelerin pek çok oluşunda aramışlardır. Fakat bu görüş tarzı doğru değildir. Harp ekonomisinde zaman bakımından mevcut mütenavip gayeler (yani hali hazıra ve istikbale ait tercihler) kısa zaman ihtiyaçlarının müstaceliyeti dolayısıyla pek sıkı bir surette tahdit edilmiş olmakla beraber ve bu müstaceliyet dolayısıyla devletin askerî talepleri gayri elâstikî olmakla beraber, yekdiğerile rekabet eden gayelerin adedi sulh zamanında olduğu kadar çoktur. Ancak harp zamanının şeraiti tatbikatta takibi kabil olan gayelerin adedini daha sıkı bir surette tahdit ederek tercihlerin listesini sıkı bir surette tahdit etmiş olur. Bu hususta harp ekonomisi ile sulh ekonomisi arasında mevcut olan fark, bir derece meselesidir, ve her iki şıkta muayyen bir vaziyette mevcut tahditleri ve bu tahditlerin müsaade ettikleri mütenavip vasıtaların mahiyetini müşahhas bir surette tetkik ederek esas meselelerin mahiyetine dair fiat münasebetleri hakkındaki mücerret münakaşalardan elde edilebilecek olan neticelerden daha faydalı neticeler elde edileceği şüphesizdir.

Saniyen, meseleyi tarihî bakımdan tetkik ettiğimiz zaman, iktisatçıların bu husustaki münakaşaları ehemmiyetini kaybeder. İktisatçılar plânlaşmanın en mühim tehlikesi olarak şu noktayı ileri sürüyorlar: Vesaitin taksimine ve muhtelif sanayi şubelerinin yapacakları istihsal miktarlarına ait kararlar plânlaşma dairesi tarafından *indî* olarak verildiği ve müstehliklerin tercihleri kâfi derecede nazarı dikkate alınmadığı takdirde müstehliklerin refahı vâsi mikyasta zayi olacağından, istihsal bu manada gayri iktisadî bir şekil almış olacaktır. Fakat, bir sosyalist ekonomi sisteminin ilk evvelâ halletmek teşebbüsünde bulunacağı esas mesele, şüphesiz ki, halkın hayat seviyesini bir miktar yükseltmek olacaktır. Bu gayeye varmak için esas ihtiyaçları gideren mahdut bir kaç maddenin istihsalini arttırmak icap eder. Bu gibi basit ihtiyaçlar kolaylıkla tahmin

ve hesap edilebildiklerinden maada, bir plânlaşma dairesinin (meselâ işe mütehasıslarının fikirlerinden istifade ederek) yapacağı tahminlerin serbest piyasanın vereceği hükümden daha doğru olması ihtimalleri mevcuttur. Gerçi hayat seviyesi kâfi derecede yükseldikten sonra, müstehliklerin tercihlerinin inceliklerine (optimal) bir şekilde tetabuk edecek bir surette çok lüks eşyanın istihsalı meselesi çok daha muğlak bir keyfiyettir. Ancak bu seviyeye varılacağı zaman - meselâ istihsal miktarı bugün garbî Avrupadakinin iki misline vardığı zaman - esas hayat ihtiyaçlarının istihsalı hususunda hali işbaa yaklaşmış olacak ve bu eşyanın talebi tamamen gayri elâstikî olmak noktasına yaklaşmış bulunacaktır (meselâ ekme hususunda bugün İngiltere ve Amerikanın nüfusunun yarısı - yani yüksek geliri olan nısfı - için bu keyfiyet varittir). Yani arz ile talebin muğlak bir şekilde denkleşmesi meselesi ön kapıdan içeri girerken arka kapıdan dışarı fırlamış oluyor.

Bundan maada ekonomi sistemi lüks eşya istihsalini arttırdıkça istihsal edilen eşyanın gittikçe artan bir miktarı yeni ihtiyaçların giderilmesinde kullanılacaktır, ve yeni ihtiyaçlar hususunda ise piyasa kat'î bir hüküm veremez. Zira müstehlikler evvelce bu maddeleri kullanmak imkânını bulamadıklarından bu maddelere olan taleplerini piyasada izhar edemezler.

Üçüncü sebep te şudur: İleri sanayi memleketlerinde, tam ve devamlı bir çalışma güden plânlı bir ekonomi sisteminde, yirmi ilâ otuz sene zarfında envestismanların verimli sahaları kaplamaları ve sermayenin işba noktasına varılması muhtemeldir (5). Bu takdirde sermaye (bedava bir meta) olmak vaziyetine yaklaşmış olacaktır (maamafih birikmiş sâyin müşahhas timsali olan istihsal vasıtaları bu vaziyette olmayacaktır), ve sermayenin fiatlandırılmasının ve fiatlandırılmış olarak bir ekonominin muhasebesine geçirilmesinin tasavvur edilen faydaları zail olacaktır. Binaenaleyh (faiz meselesi) ortadan kalkacaktır ve bu şerait cari olduğu takdirde muhasebe sarfedilen sâyin bir ölçüsünü elde etmek maksadile sırf işçi ücretlerine ait olacaktır.

Yirmi ilâ otuz sene evvel İngilterede sosyalistlerin münakaşaları sosyalist cemiyetinin siyasi çerçevesine ait idi. Bilhassa sendi-

(5) Bu hususta muharririn *Political Economy and Capitalism* kitabı S. 286, 336, 350 - 2, ile *Oskar Lange, Review of Economic Studies*, haziran 1936 ya müracaat. Teknik keşfiyat dolayısıyla bu noktaya varılacağı muhtemel değildir. Bu noktaya asimptotik bir şekilde yaklaşılması ve sermaye gelirinün yüzde 2 ve hattâ yüzde 1 den aşağı düşmesi beklenebilir.

kalaşmağa ve devlet sosyalizmine dair 1914-18 harbinden evvel vuku bulan münakaşalar bu mahiyette idi. Rus inkilâbından sonra münakaşaların siklet merkezi bir *usul* meselesi olmuştur. Yani kapitalizmden sosyalizme intikalın siyasî şekline ait olmuştur. Bu münakaşa İngilterede *Marx* taraftarları ile *Marx* taraftarı olmayanlar arasında cereyan etmiştir. Mevzuu sosyalizmin tesisi için siyasî kuvvetin işçi sınıfı tarafından bir ihtilâl yolu ile elde edilmesinin zarurî olup olmadığı idi. Bu münakaşa sarîh bir surette göstermiştir ki, bu gibi meseleleri mücerret düşünce yolu ile halletmenin imkânı yoktur, ve her bir vaziyeti müşahhas bir şekilde ayrı ayrı tetkik etmek icap eder. Binaenaleyh bilfiil vaki vaziyetlerin tetkiki a priori (kablî) düşüncenin yerine kaim olmalıdır: siyasî şekillerin zaman ve mekân şeraitine tâbi oldukları tezahür etti. Usul meselesine gelince, son zamanların vakayii göstermiştir ki, kapitalizm mülkiyetin kaldırılmasına karşı her zaman kuvvet istimal etmiştir. Bir sosyalist hareketinin gayelerine varmak için ne zaman yapılması ve ne miktar kuvvet istimal etmesi icap ettiği, sosyalistlerin arzusuna değil, fakat tarihî şeraite tâbi bir keyfiyettir. Aynı suretle iktisatçıların sosyalist ekonomiye ait münakaşaları, bazı esas prensiplerden, bu ekonomi sistemine ait kat'î (mecburiyetler) istidlâl etmek yolunu takip eyledi, ve şimdiye kadar münakaşa bu safhayı aşamadı. Münakaşanın pratik bir neticeye varmayışı hayreti mucip olmamalıdır. Bu münakaşanın daha müşahhas bir şekilde yürütülmesi icap eder. Bu takdirde bazı muasır iktisatçıların iktisat ilmine çizdikleri hududu (yani fiat münasebetlerinin mücerret bir piyasada tetkikini) aşmak icap edecektir. Fakat bu hareket şe'niyete tetabuk bakımından bir mahzur değil, bilâkis bir kazanç olacaktır ve aynı zamanda iktisat ilminin ilk müessislerinin an'anesine uygun bir hareket olacaktır. Zira bu müessislerin mühim bir hususiyeti, mücerret iktisadî meseleleri tarihî bir anlayışla mücehhez olarak tetkik etmiş olmalarıdır.